

A CSENGETTYŰS MOZITÓL A SZIKLAKERTES FILMSZÍNHÁZIG Gyerünk a moziba be!

Volt egy szeglete Pestnek, ahol néhány órára összegyűlt minden jókedv, ami csak volt a városban. Az Operaház körül, az Orfeumtól a Révay utca elejéig és a Dalszínház utca sarkától a Nagymező utcáig, 1910 táján este hattól éjfélig mindenki megfordult, akinek pár forint volt a zsebében. S hogy mi vonzotta ide őket ennyire? Az új korszak egyedülálló találmánya, minden illúziók legtükrösebbje: a mozi!

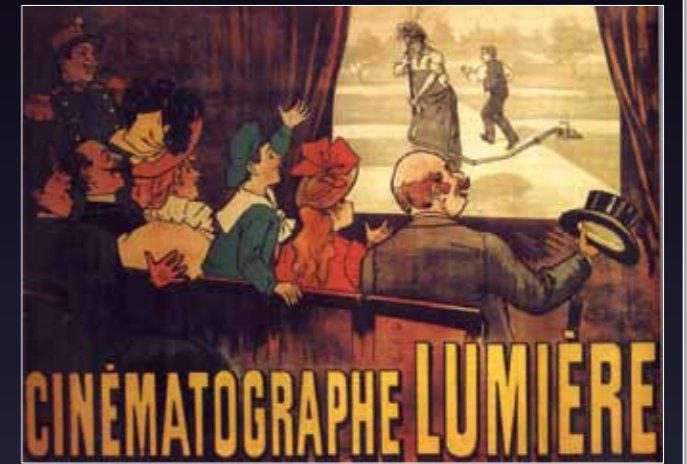

A hivatalos, klasszikus értelemben vett mozik eleinte kávéházakban nyitottak meg Budapesten. 1910 táján minden második kávéházban, ahol csak egy talpalatnyi hely volt, a tulajdonos vásárolt egy vetítövásznat, vagy vett egy nagyméretű lepedőt, kitanulta a filmvetítés mesterségét, fogadott egy bázongoristát, és kezdődhetett is az előadás. Az írók, festők, bohémek serege, a tisztos polgár a gyermekeivel, a kis varrónő, vagy az idős dáma olyan előszeretettel járt Budapestnek ezekbe a furcsa, titokzatos, új zugába, mint a saját otthonába.

De ne szaladjunk ennyire előre az időben! Menjünk vissza 1895-ig, hiszen ennek az évnek a találmányai nélkül se mozi, se film, se az illúzió nem születik meg. A feltalálók: Auguste és Louis Lumière és Thomas Edison, a két találmány pedig a kinematográf és a kinoszkóp. A Lumière testvérek eredetileg fényképezőgép gyárosok voltak, találmányuk pedig egyszerre volt alkalmas arra, hogy rögzítsék és kivetítsék a filmet. Masinájukat kizárólag házi használatra ajánlották, a közösségi vetítés üzleti lehetősége akkor még fel sem merült senkiben. Ehhez Thomas Edisonra volt szükség, aki nagyjából a Lumière testvérekkel egy időben fejlesztette ki kinoszkóp elnevezésű szekrényre emlékeztető szerkezetét, amelybe ha a járókelő pénzt dobott, majd belenézett, akkor lepergette előtte a repertoárt. Edison hallani sem akart a falfelületre vagy vászonra való vetítés gondolatáról, hiszen akkor a képet bárki láthatta, nem csak az, aki az automata szerkezetbe nézett. Ezt az üzleti szűklátókörűséget használta ki a két Lumière, akik egy külföldi útjuk során maguk is megtekintették Edison találmányát és az utcákon sorban álló, a masinára kíváncsi tömeg láttán elgondolkodtak azon, hogy érdemes lenne egyszerre, egy időben nagyobb tömeg számára is lehetővé tenni a vetítést. Ezután nem sokkal meg is tartották az első nyilvános próbavetítéseket Franciaországban, Németországban, Olaszországban és Magyarországon is.

SÁTOROS MOZIK

Az első mozik csak a találmány 1895-ös bemutatása után tíz évvel jelentek meg Magyarországon szerte. A vállalkozók egészen addig nem hittek az új műfaj sikerében. A film európai népszerűségén felbuzdulva azonban egyszerűen lemásolták a külföldi gépeket, és gyártani kezdték. Ehhez

azonban műszerészeket és operatőröket kellett igen hamar kiképezni. Néhány év alatt ötszörösére nőtt a vetítógéppel és teremmel rendelkező vállalkozók száma, akik filmhíradókat, zsánerképeket, bűnügyi tudósításokat mutattak be – pestiesen szólva – kis sátoros kinijeikben (kinematográf). Az 1800-as évek végén a filmvetítést sokan cirkuszi mutatványnak, szemfényvesztésnek tartották, ezért az első sátormozikat is a Városligetben állították fel a Vidámpark és az Állatkert mellett. Nevezetes volt a Batthyányi téri sátormozi is, vagy az 500 fő befogadására képes kinematográf sátor az akkori szegénynegyedben, a Nagyuvaros utcában. A Boráros téren álló sátormoziról a IX. kerület előljárósa így írt: „az egész környék lakó-

Magyarországon először mozgóképet 1896-ban a millenniumi kiállításon egy Sziklay nevű üzletmester készített egyebek mellett Ferenc József császárról, amint Munkácsy Mihálynak gratulál az Ecce homo festményéért. A felvétel sajnos elveszett, sőt, állítólag a mozi is megbukott, ahol bemutatták.

A Royal Szálló és a mozi, vagyis a teljes épületkomplexum a II. világháború idején a Gestapo székháza lett. 1956-ban a teljes tetőszerkezete leégett. A tűz teljesen megsemmisítette a Hungarofilm és Mafilm telephelyét is, de a mozi, mely az ötvenes évekbeli névváltoztatási hullámban a Vörös Csillag nevet kapta, egy évvel később újjáépítettek, természetesen jóval egyszerűbb formában.

it háborgatná ...csirkefogók, csibészek, zsebmetszők gyülekezőhelye... a mai nehéz megélhetési viszonyok között nem tanácsos az amúgy is igen szűkösen élő, takarékosra utalt alsóbb néposztálynak könnyelmű pénzkidásra alkalmat adni”.

Képzeltük milyen friss és lendületes időszak volt ez, amatőr rendezők, színészek, a film új szerelmesei tobzódtak az új szórakoztatás körül! Az állandó repertoáron kívül – ami egy-egy kiniben hét–nyolc film volt – újabbak kellettek. Az egyik kiniben híradókat, a másikban ismeretterjesztő filmeket mutattak be. Némelyiken nevetni lehet, másikon izgulni. Egy pesti kinti előadásához csendőrt hívtak a környékbeli, mert sikítás hallatszott a moziból. A kikerülő csendőrök megdöbbenően nézték a banditákat, akik egy vonatot raboltak ki Indiában. Ugyan látták, hogy csupán a filmről van szó, az ijedt lakosság kérésére néhány órára mégis bezárták a mozi. Akkoriban a nézők még nyíltan kritizálták a filmet, ott a helyszínen! Sok vita fogant, vélemények találkoztak, különböztek, olyan volt egy régi mozi, mint egy focimeccs! Csoportok alakultak, szidták egymás álláspontját, még verekedésekről is tudunk. A kinematográfus pedig jegyzetelt, összeírta az igényeket, a hallott nézeteket. Számolt, töprengött, új filmet vett, sőt, már maga is írni kezdett forgatókönyvet, s megbízta operatőrjét, hogy találjanak ki valami újat. A nézőknek újabb és újabb meglepetés kellett. Hiszen gyakran előfordult, hogy aki megunt a filmet, az átsétált a szemközti kinibe.

SORBAN AZ ELSŐ

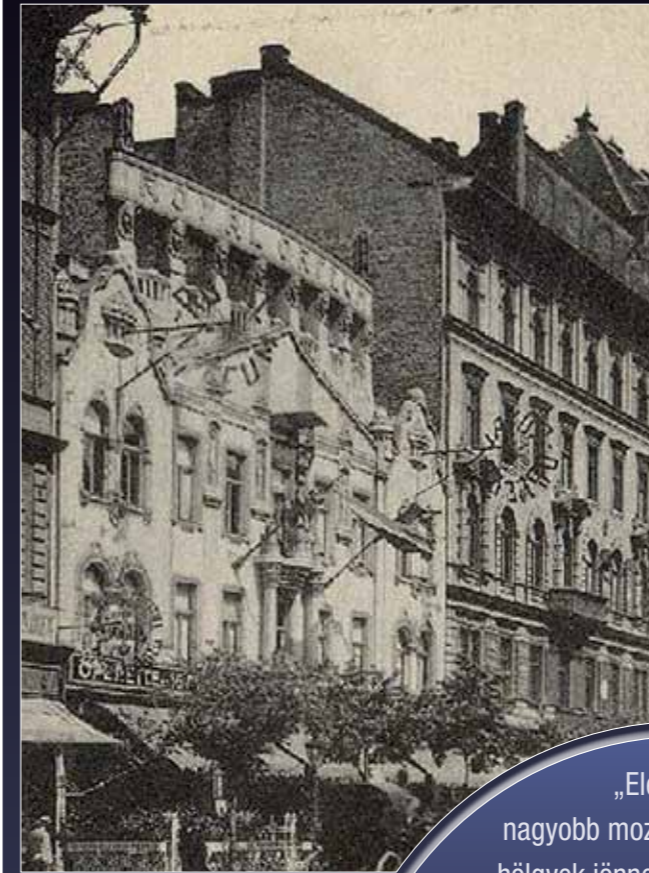
A sátras kis vetítőhelyiségek után aztán 1906-ban megnyílt a legelső pesti kőmozi,

az *Apolló*, az Erzsébet körút 27-ben. Az ott működő kávéház tulajdonosa, Ungerleider úr gondolt egyet, vásárolt egy vetítógépet, főpincérével leeresztetett egy nagyméretű lepedőt a kávéház közepén, kirakta a vetítőmasinát, melynek kezelését néhány nap alatt elsajátította. Papírkosarat tett az asztal alá, hogy abba tekeredhessen a lejátszott filmszalag, és kezdetét vette az előadás. Az élelmes, a kor új lehetőségét nagyon jó üzleti érzékkel felismerő Ungerleider úr üzlettársával, Neumann József egykori artistával együtt már vállalatot is alapított. A Projectograph vállalat ellátta a saját moziját mozifilmekkel, vagyis ez volt az első magyar filmkereskedelmi és mozivállalat, mely híradót és ismeretterjesztő filmeket is készített.

Ezeket a filmeket Ungerleider meglehetősen sajátosan kínálta: „Az alagi lóverseny, 88 méter; Alföldi nyúl vadászat, 150 méter; Budapest látképe, 190 méter; A bolgár fejedelem érkezése Budapestre, 65 méter; Galambölő-verseny a Margit-szigeten, 85 méter; vagy egy korabeli hangulatkép: Az ittas kerékpáros, 120 méter. És egy filmbemutató ugyancsak a vállalkozótól, melyet A kóbor cigányok élete című filmhez írt: „Cigányok érkezése a faluba. Élet a sátrakban. Csirkelopás és lókötés. A cigányasszonyok baromfilopása, a férfiak a lókötés nemes mesterségét űzik. Látjuk, mily ügyességgel szedi ki egy cigányasszony a csirkét az ólból, és siet a zsákmánnyal a sátorba, ahol már a többi cigányok által előkészített párolgó üstbe dobja”. Körülbelül egy tucatnyi ilyen filmről tudunk, melyet a Projectograph 1905–1910 között készített. A cég ugyan ebben az évben még több kis mozi nyitott, mint például a Rákóczi út 68., Erzsébet krt. 27., Hajós u. 25., Üllői út 63., Fő u. 39. szám alatt.

A LEGHÍRHEDETEBB: AZ ORFEUM

Bizony, nem híradókat és nem is tündérmeséket mutattak be az Orfeumban! A legelőkelőbb pesti „nőtanya-kávéház”, Wabits Lujza kávéházként induló bordély, a Moulin Rouge elődje, sokakat meghihelett (Krúdy emlékezetes visszaemlékezése a Télikertől, Ady mentsvára volt). „Chantanténekesnők extravagáns toalettben óriási kalappal a fejükön barátaik társaságában ittak és cigarettáztak. A megfulladásig meleg helyiségben a pincérek csurgó verejtékkel rohantak keresztül-kasul, a virágáros-kisasszonyok festett orcáin barázdákat mosott az izzadság,

melynek szaga undorítóan győzedelmeskedett a dohányfüstön, a pálinka- és sörszagon. Tányérok, poharak csörömpölése, hangos beszéd és éles kacagás zsvivaja, különös, ijesztő zajba tolt össze. Éjjel pedig beindul a mozi, mégpedig a legpikánsabb fajta!” – írja egy felháborodott publicista. Szó se róla, az Orfeum vendégerege nem az erkölcs virágföldjén nevelkedett. A fenti kirohanásnál mégis sokkal színesebb, varázslatosabb volt itt az élet, minden obszcenitása ellenére. Ahány asztal, zúg, sarok csak van az Orfeumban, annyi féle nyelvet lehetett hallani mindenfelől. Artisták, bohócok, erőemberek, különös öltözkéző művészek hada lepette el a kávéház néhány négyzetméterét. Pezsgő folyt, olcsó nők foglalták a székeket, vagy egy-egy férfi vendég ölt. Egy este betért ide egy vállalkozó, Welsmann Alajos, megkereste a főnökasszonyt, majd letett elé egy vetítőmasinát és néhány filmtekerceset. Wabits asszony azonnal leállította a zenekart, felhúzatott egy fehér vászonterítőt az egyik falra, leültette Welsmann-t és kezdődhetett a vetítés, amelyen állítólag Ady Endre is ott volt. A jó érzékű filmes vállalkozó természetesen erotikus műsort vetített, melyen hiányosan öltözött

„Elegánsabb, nagyobb mozik előadására főleg hölgyek jönnek, akik beszaladnak uszonna előtt vagy után, kevés a férfi, főleg a nagyobb diákok, korán fekvő nyárspolgárok. Este 19–22 óra között folyik az élénk pezsgő élet, mivel a banki, ügyvédi, irodai munka vége után a hivatalnokok, katonatisztek, ügyvédek, orvosok, tanárok, papok, képviselők, kereskedők érkeznek, a külterületen pedig kisiparosok, kiskereskedők, munkások. Este 10 óra után új, különleges közönség érkezik: a mozi-lump, aki vacsora, színház stb. után jön be ide.”

hölgyek énekeltek és táncoltak egy hajó fedélzetén. A jelenlévő hölgyek pillanatok alatt feltalálták magukat, s szinkronizálták a tárogó szépségeket. A film alá énekeltek, kacagtak, pikáns történetekkel szórakoztatták a férfinézőket, olyanokkal, melyek nappal aligha állnák meg a helyüket bármely kávéházban is. Az Orfeumbeli mozizás azonban csak néhány hónapot élt meg. A mulatóban dolgozó nők ugyanis „kifűrták” vászonra vetített konkurensüket.

CSENGETTYŰS ÉS ÁLLATKERTI

A statisztikák szerint Magyarországon a tízes évek elején 270 mozi működött, Budapesten 92. A legváltozatosabb műfajú mozik voltak ezek, olyanok, melyekről ma már aligha hallunk. A Dohány utcai Hungária fürdőben például uszoda mozi működött, vagyis a filmvetítéseket akár a medencéből is megtekinthette a nagyjérdemű. A nézők hangulatától, tetszés nyilvánításától függően a zongorista sokszor nyakig vízesen játszottá végig az előadást. Voltak alibi mozik, amelyek inkább a titkos légyottokat szolgálták, s többségük kávéházak sötét kis zugában üzemelt. Ezekben az ún. csengettyűs mozikban szinte mindegy volt, hogy

mit vetítenek a látogatóknak, akik szerelmeskedni jártak a lesötétített nézősorok közé. A vetítés vége előtt öt perccel egy csengettyű figyelmeztette a „mozizó” közönséget, hogy érdemes hiányos öltözetét lámpagyújtásra helyrehozni. Voltak híradó mozik, vallásos témájú és oktatófilmekre specializálódott mozik, sőt, 1912-ben megnyílt az Állatkert mozi is, amely csak nyáron üzemelt, a nézőteret pedig sziklás üregekben alakították ki, és természetfilmeket vetítettek. Megalakultak a nagy, több száz fő befogadására alkalmas filmszínházak is. Az egyik legnagyobb a Royal szállóban volt, ahol még 1895-ben a Lumière testvérek az első nyilvános pesti vetítést tartották. A Royal volt a pesti kulturális élet központja, amit mi sem érzékeltet jobban, mint hogy neves közéleti személyiségek, szép számú művész-társaságok verődtek össze a termeiben. Megfordult itt többek között Heltai Jenő, Nagy Lajos, néhányan a szálloda bentlakásos vendégei voltak, így Bródy Sándor, Hunyadi Sándor. Krúdy Gyula a beteg Ady Endrének olyan szobát szerzett, amely közvetlenül az utcáról biztosította a bejárást. Itt mutatták be az első magyar repülőgépet betolva, élőben! Majd 1912-ben az akkor már több tucat kis mozi működ-

rető Ungerleider úr és cége, a Projectograph megnyitotta a főváros legnagyobb moziját a szálló báltermében, mely 100 fő befogadására volt alkalmas. A mozgókép sikere meghatározta a Royal fejlődését: a bálterem hamarosan kivált a szállodából, és előbb Royal Apolló, majd Vörös Csillag néven tovább működött. A nagy létszámú közönségnek helyet adó Royal Apolló első vetítése a Kolozsváron forgatott Tetemrehívás című film volt, Berki Lili főszereplésével. A Vasárnapi Újság 1907-es kimutatása szerint a legelőkelőbb az Uránia Filmszínház volt, a legelőkelőbb közönség a VI. és VII. kerületbe járt. A Corso és az Omnia ugyancsak a legdrágább és legnívósabb helynek számított. A mozilátogatás 1910-ra a legkedveltebb szórakozási forma lett, az intézmények működtetésére azonban semmiféle szabályzat nem vonatkozott. Az, és úgy üzemeltetett mozi, ahogyan akart. Sem az árakat, sem a vetítések tartalmát nem felügyelte senki.

EGY NAGY KORSZAK VÉGE

Az I. világháború után lezárult a moziás első nagy korszaka. A Tanácsköztársaság idején a mozikat bezáratták, államosították, vagy gyerek-mozikat alakítottak ki a helyükön. 1921-ben az összes engedélyt a belügyminisztérium átvizsgálta. Az addigi 54 nagymoziból csak 26 működhetett tovább. A többi átalakították, megszüntették. A Pesti Hírlap 1919. június 29-i száma így tudósít a mozik bezárásáról: „Sok helyütt nem is ment simán a dolog, s a Rákóczi-úti Fővárosi Nagymozgó kiürítésének megkísérlésénél a rendőrség is beavatkozott. A mozgó régi tulajdonosa, Gerő Sándor ugyanis ragaszkodik ahhoz, hogy a berendezést az utolsó szögig elviteti... A szomszédos Phönix-mozgó belseje is a teljes pusztulás képét mutatja... Itt lebontották még a porcelánkályhát is...”. A sok bezárt, kiskapacitású mozi helyett néhány nagyobb mozi nyílt, ám ezek szebbek és impozánsabbak voltak, mint valaha! A régi Nemzeti Színház helyén ekkor tervezték meg a Nemzeti Mozgót, mely a II. világháborúbeli lebombázásáig Orion mozi néven működött tovább.

Wabits Lujza csillogó, különleges Orfeumát bezáratták, itt a Radius majd Renaissance mozi működött ugyancsak a II. világháborúig. Ebben az időben alapították a Nagykörút – Dohány utca sarkán a Carmen kávéházat (később Bástya mozi). 1922 novemberében hosszas politikai egyeztetés után megnyílt a főváros legnagyobb mozija, a Corvin mozi. Ezt követte a Puskin, amely stukkóival, páholyaival, téralakításával, nagy előcsarnokával már valóságos filmszínház volt. A korszak mozi építészetének kiteljesedéseként 1930-ban elkészült az Uránia mozi. A gyönyörű, impozáns filmszínházak – ahogy akkoriban hívták – építészeti remekművek voltak, ám jórészüket a világháború, vagy az államosítás tönkretette. 1945 után többségüket átépítették, pompázatos megjelenésüket igyekeztek egységesíteni, repertoárjuk pedig a filmhíradókra és a korszak magyar filmjeire korlátozódott. A régi korok építészetét felülíró szocialista koncepcióknak sajnos sok pesti mozi esett áldozatul. A rendszerváltás után az építészeti értékek megmentését, vagy újjáélesztését megcélzó törekvések ugyan feléleszthették volna a nagy pesti mozikat, ám a 21. század technológiai fejlesztései, a multiplex elterjedése immár új szelet, új igényeket hozott a filmiparba is.

Csik Edina

Forrás: Budapesti Negyed, 1993. II.
Nemeskürthy István: A magyar film története

DIEGO[®]

SZŐNYEG • PVC • PARKETTA • FÜGGÖNY

www.diego.hu

BOMBA ÁR!

~~2.199~~
1.399

Ft/m²

WOOD STEP

LAMINÁLT PADLÓ

AUSZTRÁL CSERESZNYE, 7 mm
2,467 m²/doboz, 3.451 Ft/doboz

PADLÓSZŐNYEG

TUCANO TRENDY filc hátú, 4 m széles,
pink, szürke és pisztácia színben

Húsvéti ajánlatunk!

A tekercsáru termékeket a tekercs teljes szélességében áll módunkban kiszolgálni Ajánlataink 2013. március 1-31-ig, ezen belül a készlet erejéig érvényesek!

ZUGLÓ, XIV., Bosnyák tér 5. Tel.: 222-0989 Nyitva tartás: H-P: 9-19, Sz: 9-17, V: 9-14
ÓBUDA, III., Bécsi út 267. (az 1-es villamos végállomásánál) Tel.: 436-00-97 Nyitva tartás: H-P: 9-19, Sz-V: 9-14